

Prof. dr. (hp) Jūratė Baranova

Vilniaus pedagoginis universiteto
Socialinių mokslų fakultetas
Filosofijos katedra
El. paštas: juratebaranova@yahoo.com

KAIP GALIMAS FILOSOFIJOS IŠTIRPIMAS? (GEORGES‘AS BATAILLE‘IS)

„Aš negaliu išvengti reiškęs savo minčių filosofine forma, bet aš nesikreipiu į filosofus“, apibrėžia savo paradoksalų slystantį santykį su filosofija George‘as Bataille‘is tekste *Meditacijos metodas*. Tarsi mintis pati save apibrėžtų tik per filosofinę formą: netgi prieš mąstytojo valią, netgi tada, kai jis neketina, Richardo Rorty‘io žodžiais tariant, įsilieti į filosofinį žmonijos pašnekesį (*Philosophy as a Conversation of Mankind*), nekurdamas nei dialogo, nei polilogo. Bataille‘is rašydamas tai tenori kažką pranešti. Pranešimas (*la communication*) – vienas iš pagrindinių jo tekstinės veiklos prasmės apibrėžčių. Pranešimo epicentre – „batajiškai“ suprastas „vidinis patyrimas (*l‘expérience intérieure*)“. Jis jį ir nusako kaip kelionę žmogaus galimybių ribos link („*J‘appelle experience un voyage au bout du possible de l‘homme*“¹)

Bataille‘is išskiria dvi galimas filosofijos santykio su patirtimi strategijas. Viena jų – kaip fenomenologinį kelią - praktikuoja vokiečių filosofija, jo žodžiais tariant, vienintelė gyva filosofijos forma. Knygą *Vidinis patyrimas* Bataille‘is pradeda šio kelio patyrimo sampratos ribotumo išskyrimu. Heideggeris, anot jo, pajungęs vidinę patirtį pažinimui, o fenomenologų patyrimams trūksta aštrumo. Tokia filosofija „nepergyvenanti patyrimo žaismės, kai šis pasiekias įmanomybės ribą“. Todėl Bataille‘is pasiūlo savo – kitokį vidinio patyrimo apčiuopties kelią, vedantį įmanomybės ribos link (*l‘extreme du possible*). Sakau „apčiuopties“, kadangi tarsi jo neįmanoma apibrėžti. Ir dar - šis kelias iš anksto reikalauja atsisakyti filosofiniam mąstymui būdingo analitinio skaidymo. Atsisakius jo, išnyksta, anot Bataille‘o, ir proto klausinėjimų sukeltas tuštumos pojūtis. Pasimato numanomas skirtumas tarp batajiškos ir fenomenologinės patyrimo sampratų. Slinktis patyrimo ribos link nesutampa ir nesiintegruoja į filosofiją, ji sukylanti prieš pačią filosofiją, ypač prieš joje imanentiškai glūdintį pažinimo vertės matą. Pasiekus galimą patirties ribą, filosofija pilnai išnyksta, subyra, ištirpsta (*ell se dissout, se dissolvant*)². Ištirpdama šioje naujoje mąstymo manieroje ji persikūnijanti į mistinę teologiją.

Kaip galimas šis filosofijos ištirpimas, tarsi ji būtų koks „senis besmegenis“? Ar jis glūdėjo pačioje filosofijoje kaip slapta, latentinė, ilgą laiką nematoma, bet vieną dieną visu galingumu apie save pranešanti liga? Ar tiesiog Bataille‘is priartėjo prie filosofijos iš tokios jai pavojingos

¹ Bataille G. *L‘expérience intérieure*. – Paris: Gallimard, 1954, p. 19.

² Bataille G. *L‘expérience intérieure*. – Paris: Gallimard, 1954, p. 21

perspektyvos, kuri ima tirpdyti jos pamatus kaip giluminis užkratas? Jeigu taip, kaip tampa įmanoma tokia perspektyva?

Kaip pastebi Derrida, Bataille'is įveda į filosofiją simuliakrą, apie kurią ji net negali mąstyti, filosofijos akląją dėmę – juoką. Juokas, anot Derrida, neredukuojamas į jokią fenomenologiją, fenomenologijoje jam nėra vietos³. Filosofija, pripažįsta Bataille'is, visų pirma yra darbas. Toks dirbantis filosofas yra Hegelis. Kartu su Aleksandru Kojève Bataille'is skaito Hegelio *Dvasios fenomenologiją* ir apmąsto visiems gerai žinomus pono-vergo dialektikos kai kuriuos aspektus. Tačiau Hegelio sistemoje jis pasigenda savo siūlomo meditacijos metodo: poezijos, juoko ir ekstazės. Hegelis atsikratęs jais, nes jo tikslas – vien pažinimas. Logika, interpretuojanti negatyvumą kaip darbą ir per tai bandanti apibrėžti diskursą, prasmę, istoriją panaikinanti žaidimo atveriamas galias. Bataille'is ima juoktis iš Hegelio ontologijoje glūdinčio paklusimo prasmės savaiminiam akivaizdumui, iš paklusnumo imperatyvo galiai, sakančiai, kad privalo būti kažkokia prasmė, kad niekas iki galo negali būti prarasta kartu su mirtimi. Bataille'us ima juoktis, nes pasirengęs atlikti absoliučią prasmės auką: negrižtamą, nieko neišsaugojančią auką. Savimonės sau pakankumas tampa juokingas tuo momentu, kai jis pradeda dirbti - kai įsijungia į dialektiką. Juokas vienintelis pranoksta dialektiką ir filosofą-dialektiką. Juokas, pasigirstantis absoliučiu prasmės paaukojimo momentu iš esmės niekada nepasirodo, nes jis išvengia fenomenalumo apskritai, jis peržengia absoliučią prasmės galimybę.

Derrida sako, kad visos Bataille'o sąvokos yra perimtos iš Hegelio⁴. Patikslinsime Derrida – „juokas“ ne iš Hegelio. Veikia, iš Nietzsche's. Bataille'is atgręžia Nietzsche'ę prieš Hegelį ir juokiasi iš Hegelio. Kita vertus, iki gyvenimo pabaigos nesiliauja mąstęs apie Hegelį ir jo dialektiką. Klaidžioja, kaip jis pats mano, su kierkegoriškosios-dostojevskiškos pakraipos nerimo meditacija ir kraštutinės ribos kaip trumpalaikės gelbstinčios ekstazės ilgesiu kažkur tarp dviejų polių : tarp Nietzsche's ir Hegelio. Nietzsche'ę beatodairiškai myli, tapatinasi, empatiškai medituoja ties *Ecce homo* tarsi tai būtų jo paties parašytas veikalas. Hegelis jį provokuoja. Ir hegeliškoji „pažinimo“ sąvoka, kaip Bataille'is nesistengtų jos atsikratyti, seka jam iš paskos, net kai Bataille'is juoko, nerimo ir ekstazės keliu sakosi bandęs pasiekti patyrimo ribą. Juoku ir ekstaze paneigęs logiką ir analitiką, Bataille'is čia pat *Vidiniame patyrimo*, ima pats analizuoti ir klasifikuoti. Ir ne ką kitą – patį pažinimą. Išskiria dvi jo rūšis: vulgarųjį (*connaissance vulgaire*) ir tikrąjį (*connaissance trouvée*)⁵. Postuluoja toleranciją abiem pažinimo formoms: svarbu suvokti kiekvieno jų reikšmę ir ribas. Ką konkrečiai turi galvoje sakydamas „vulgarusis pažinimas“ čia nutyli. Iš konteksto skaitytojas gali suvokti kad omenyje turima jo apsakyma vienintelė tikra gyva vokiečių filosofijos

³ Derrida J. From Restricted to General Economy: A Hegelianism without Reserve // *Bataille: A Critical Reader*, ed. F. Botting, S. Wilson. Oxford, Malden: Blackwell Publishers, 1998, p.108.

⁴ Ten pat, p.104.

⁵ Bataille G. *L'expérience intérieure*. – Paris: Gallimard, 1954, p.52.

forma, tekste tai ten, tai šen šmėkščioja Hegelis ir Heideggeris. Bando apsakyti tikrąjį pažinimą, kuriam jis priskiria ir savąjį meditacijos kelią. Tikrasis pažinimas įgyjamas tikrai per juoko, nerimo, ekstazės (*dans le rire, l'angoisse, extase*) patyrimą. Nerimas – taip pat pažinimas. Yra numatyta netgi apčiuopiamai konkreti šio tikrojo pažinimo dislokacijos vieta – tai kraštutinė galimybės riba. Vėlgi, Bataille'is pakliūna į proto analitikos spąstus ir negali išvengti apibrėžimo. Pasiūlo apibrėžimą: „Pagal apibrėžimą, įmanomybės riba yra tas taškas, kuriame žmogus, nepaisant savo neprotingos pozicijos būties atžvilgiu, atsisakęs apgaulės ir baimės nebegali jau eiti toliau“⁶. Kas išsipildo pasiekus šią taip ilgai siektą galimybės ribą ir kas atsiveria „anapus galimybės“?

Bataille'is atsako: viskas sugriūna (*tout s'effondre*), griūna pats proto pastatas, „per neišsivaizduojamos drąšos mirksnį išsisklaido visas jo didingumas“. Šiuo didingu proto statinio griūties momentu išsivaduojama nuo visko, kas gali dar atklysti iš filosofijos. Turėtų atsitraukti ir problema: „Aš negaliu išvengti reiškęs savo minčių filosofine forma“. Neliaka minčių, nelieka ir formos. Filosofija atsitraukia. Lieka visai kiti dalykai, kuriuos Derrida pavadintų simuliakrais, neištraukiamais į filosofinį diskursą, kaip pavyzdžiui „juokas, ekstazė, virpantis mirties artėjimas, paklydimas, pykinimas, nepertraukiama galimumo ir neišmanomybės kaita, ir galiausiai, gniuždanti, bet trokštama bausmės būseną, jos lėtas ir palaipsnis grimzdimas į neviltį“⁷. Bataille'is tokiais žodžiais (simuliakras, diskursas) nesidomi. Pirmąją *Vidinės patirties* dalį jis užbaigia sakiniu: „Patyrimas negali būti praneštas <...> jeigu nekeičia tų, kuriais jis žaidžia“⁸. Diskursas apskritai ir ypač - filosofinis diskursas, ir būtų tai, nuo ko batajiškasis meditacijos subjektas, išsiruošęs į kelionę galimybės ribos link ir bando iš esmės pasprukti. Kaip ir nuo projekto, kaip ir nuo hegeliosios prasmės ir tikslo. Stebintiems šią pastangą iš šalies nenoromis pasimato: didingo proto pastato griuvėsiai painiojasi bėgančiajam po kojom. Jis aplimpa griuvėsių dulkėmis ir bėgdamas vis grėžiojasi atgal, tarsi norėdamas pasitikrinti, ar pakankamai toli nubėgo. Tačiau į atmintį įsismelkusios filosofijos liekanos staiga netikėtai vėl išnyra. Ir netgi vidiniam patyrimui vėl prireikia paneigto projekto. Antros dalies ketvirtajame poskyryje Bataille'is netikėtai skaitytojui praneša, kad vidinio patyrimo principas suponuoja išėjimą iš projekto dėka projekto ir kad „vidinis patyrimas nukreipiamas svarstančio proto“. Pasirodo, tik protas gali sugriauti tai, kas buvo jo paties pastatyta. „Beprotybė nepajėgi, nes išsaugo proto liekanas, kartu su protu ji sunaikina galimybę pranešti (galbūt beprotybė ir yra ne kas kita kaip vidinio pranešimo nutrūkimas)“⁹. Be proto pagalbos mums nepasiekti „niūraus švytėjimo“. Ar tai reiškia, kad net Bataille'is, bandęs iš įvairiausių galimų simuliakrinių perspektyvų priartėti prie filosofijos tam, kad ją ištirpdytų, turėjo pripažinti savo numanomo projekto nesėkmę? Ir ar taip nereiškia paliudijimo, kad filosofija ir

⁶ Ten pat, p. 52.

⁷ Ten pat, p.52.

⁸ Ten pat, p.42

⁹ Ten pat, p. 60.

esmės yra neištirpdoma ir proto pastatą gali tik labai trumpam užtemdyti vadinamo juoko, nevilties ar ribos inicijuota vadinamoji ekstazė. Kai išsisklaido jos kerai, tolumoje vėl pasimato proto pastato siluetas. Filosofui vėl norisi kalbėti.